

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ДЕРЖАВНОЇ ГАРАНТІЇ ЯК ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Досліджено ознаки державної гарантії як зобов'язання держави щодо забезпечення виконання господарських зобов'язань, сформульовано її визначення (законодавче та наукове поняття) для подальшого доопрацювання відповідної правової основи й удосконалення теоретичних засад.

Ключові слова: державна гарантія, господарське зобов'язання, спосіб забезпечення, законодавство, ознака, визначення поняття.

Одним із перших і найголовніших завдань при дослідженні відносин, пов'язаних із забезпеченням виконання господарських зобов'язань державними гарантіями, є визначення самого поняття державної гарантії.

Кожне поняття складається з типових ознак того явища, що є предметом дослідження. Це стосується й державної гарантії. Її ознаки мають бути, з одного боку, найпростішими, а з другого — якомога непохитними, сталими та безспірними.

Державна гарантія — специфічний спосіб забезпечення виконання господарських зобов'язань, за змістом — це певного роду зобов'язання держави Україна, що має у порівнянні з іншими низку спеціальних ознак.

Ознаки державної гарантії — це притаманні їй характерні особливості, що включаються в поняття державної гарантії, дозволяють відмежовувати цей забезпечувальний засіб від інших.

З'ясування ознак державної гарантії має велике як теоретичне (вірне розуміння, можливість формулювання чіткої дефініції тощо), так і практичне (удосконалення чинного законодавства щодо державного регулювання, правильне застосування тощо) значення.

Важливу роль у теорії і практичній діяльності також відіграє визначення поняття державної гарантії, оскільки висловлюючи у стислому вигляді знання про предмет, воно є істотним моментом у пізнанні дійсності.

Незважаючи на важливість дослідження ознак державної гарантії та визначення її поняття, комплексні наукові розробки зазначеної проблематики на сьогодні відсутні.

Між тим, у літературі зазначаються обставини, що характеризують юридичні особливості державного гарантування, зокрема, господар-

ських кредитно-банківських зобов'язань. До них відносять наступні: господарські зобов'язання, що забезпечуються державною гарантією, стратегічно важливі для України; відносини, пов'язані з функціонуванням інституту державної гарантії, мають чітко виражений вертикальний характер; проекти, що гарантуються державою, зокрема, ті, що реалізуються за рахунок кредитів, які надаються міжнародними фінансовими організаціями, як правило, підлягають ратифікації Верховною Радою України; у відносинах, пов'язаних з функціонуванням інституту державної гарантії, суб'єктний склад (гарант, принципал, бенефіціар) значно відрізняється від суб'єктного складу банківської гарантії; компенсація гарантійних зобов'язань здійснюється гарантом за рахунок бюджетних коштів; механізм надання державної гарантії, як правило, супроводжується укладенням між принципалом та Державним експортно-імпортним банком України (або іншим уповноваженим урядом України фінансовим агентом) договору застави, поруки або страхування; прострочена заборгованість суб'єктів господарювання за кредитами, залученими під державні гарантії, підлягає реструктуризації шляхом оформлення спеціального зобов'язання-угоди про реструктуризацію, тобто про повернення позичальником суми простроченої заборгованості; державна гарантія має оплатний характер, бо вона видається виключно на принципі платності, що встановлено ч. 2 ст. 17 Бюджетного кодексу України [1, с. 77–79].

Зазначені вище юридичні особливості державного гарантування господарських кредитно-банківських зобов'язань можуть розглядатися і як ознаки державної гарантії взагалі. Проте їх перелік не вичерпується названими, що обумовлює відпо-

© І. М. Орлова, 2012

відне доопрацювання та подальше дослідження з метою уточнення та розширення кола ознак державної гарантії як зобов'язання держави щодо забезпечення виконання господарських зобов'язань.

Зважаючи на важливість дослідження характерних рис (особливостей) державної гарантії й формулювання відповідної дефініції для теорії та практики, а також необхідність їх подальшої розробки, питання з'ясування ознак та визначення поняття зазначеного забезпечувального засобу набувають актуальності.

Мета статті — виокремити та дослідити ознаки державної гарантії як зобов'язання держави щодо забезпечення виконання господарських зобов'язань, сформулювати її визначення для подальшого доопрацювання відповідної правової основи й удосконалення теоретичних засад.

Аналіз законодавства України, теорій господарського та цивільного права серед ознак державної гарантії, що відрізняють цей засіб від інших, покликаних забезпечити належне виконання господарських зобов'язань, дозволяє назвати наступні.

1. Мета надання державних гарантій — забезпечення виконання господарських зобов'язань. Окрім загальної мети будь-якого забезпечувального засобу забезпечити належне виконання господарського зобов'язання, державні гарантії характеризуються додатковою специфічною метою надання — реалізація інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проєктів розвитку, які мають стратегічне значення й реалізація яких сприятиме розвитку національної економіки.

2. Особливий суб'єктний склад відносин, пов'язаних із забезпеченням виконання господарських зобов'язань державними гарантіями: наявність широкого кола учасників (основних учасників за державною гарантією — боржник (принципал), кредитор (бенефіціар), гарант — та учасників з обслуговування функціонування державної гарантії); участь у відносинах специфічного суб'єкта господарського права — держава як гарант (за дорученням Кабінету Міністрів України відповідні правочини щодо його рішень вчиняє міністр фінансів України); відповідність суб'єктів господарювання — пошукачів державних гарантій певним вимогам. До суб'єктів господарських відносин, виконання зобов'язань яких може забезпечуватись державною гарантією, висуваються такі основні (первинні) вимоги: наявність статусу суб'єкта господарювання; належність до числа резидентів України; від-

сутність заборгованості перед державою (іншим учасником господарських відносин).

3. Ризикованість забезпечення виконання господарських зобов'язань державними гарантіями. Відповідно до п. 3 Положення про управління ризиками, пов'язаними з наданням державних гарантій, та розподіл таких ризиків між державою, кредиторами і позичальниками (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2011 р.) [2] ризики, пов'язані з наданням державних гарантій, — можливість настання непередбачених подій (обставин), що призведе до збільшення витрат державного бюджету на виконання гарантійних зобов'язань.

Отже, державна гарантія характеризується особливою ризикованістю порівняно з іншими забезпечувальними засобами, оскільки у випадку залучення гаранта до виконання гарантованого зобов'язання його компенсація здійснюється за рахунок бюджетних коштів.

4. Необхідність надання суб'єктом господарювання — боржником відповідного забезпечення відшкодування витрат державного бюджету. Державними гарантіями забезпечуються господарські зобов'язання тільки тих суб'єктів, які будуть здатні, у випадку залучення гаранта та бюджетних коштів, розрахуватися в майбутньому перед державою. Необхідною умовою при наданні державної гарантії є наявність достатнього задоволення інтересів держави та забезпечення ризиків, що нею приймаються. Це може здійснюватися шляхом укладення договорів застави, отримання гарантійних зобов'язань третіх сторін, страхування кредитних і гарантійних ризиків держави, отримання майнової поруки або іншими шляхами, визначеними законодавством України.

5. Надання державної гарантії забезпечення виконання господарських зобов'язань — оплата на послуга. Під ознакою платності слід розуміти те, що оплаті підлягають послуги гаранта. Враховуючи те, що метою використання державної гарантії є надання можливості боржникові укласти відповідний договір із кредитором, слід вважати, що послуга надається гарантом з моменту набрання чинності гарантією. Тому незалежно від того, чи буде наявним порушення боржником основного зобов'язання і чи звернеться кредитор з вимогою до гаранта, вимоги гаранта щодо оплати його послуг мають бути задоволені боржником.

При цьому як Господарський кодекс України [3], так й Цивільний кодекс України [4] не встановлюють будь-яких норм щодо порядку визначення розміру плати за надання державної гарантії та по-

рядку її здійснення, а отже, ці питання слід погоджувати при укладанні гарантійного договору.

6. Строковість державної гарантії означає, що виконання господарських зобов'язань забезпечується державною гарантією протягом визначеного строку.

За загальними правилами ч. 1 і 2 ст. 561 Цивільного кодексу України гарантія діє протягом строку, на який вона видана. Гарантія є чинною від дня її видачі, якщо в ній не встановлено інше.

Згідно із ч. 7 ст. 180 Господарського кодексу України строком дії господарського договору є час, впродовж якого існують господарські зобов'язання сторін, що виникли на основі цього договору.

Отже, держава гарантує виконання зобов'язання боржником впродовж часу, визначеного в договорі про надання державної гарантії.

7. Забезпечення виконання господарських зобов'язань державною гарантією має процедурний характер: відповідний забезпечувальний засіб надається суб'єкту господарювання тільки після проходження усіх, чітко визначених законом процедур (етапів) щодо обрання проекту (конкурсу), його експертизи, здійснення оплати, укладення гарантійної угоди тощо.

8. Надання державних гарантій здійснюється виключно у встановлених межах. Згідно з ч. 1 ст. 17 Бюджетного кодексу України [5] державні гарантії для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання — резидентів України можуть надаватися за рішенням Кабінету Міністрів України або на підставі міжнародних договорів України виключно в межах, що визначені законом про Державний бюджет України.

Закон України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» від 22 грудня 2011 р. [6] встановлює, що у 2012 р. державні гарантії надаються на суму 5.000.000 тис. грн (ст. 6).

9. Вимогою щодо оформлення державної гарантії є обов'язковість дотримання письмової форми правочину щодо надання державної гарантії.

Відповідно до ч. 3 ст. 17 Бюджетного кодексу України його елементами є: предмет гарантії; повні найменування та місцезнаходження суб'єкта господарювання і кредитора (у разі гарантування виконання зобов'язань за кредитним договором); обсяг кредиту (позики); обсяг гарантійних зобов'язань і порядок їх виконання; умови настання гарантійного випадку; строк дії гарантії.

10. Незалежність державної гарантії від основного зобов'язання. Так, згідно зі ст. 562 Цивільного кодексу України зобов'язання га-

ранта перед кредитором не залежить від основного зобов'язання (його припинення або недійсності), зокрема і тоді, коли в гарантії міститься посилання на основне зобов'язання.

Для інших забезпечувальних зобов'язань традиційно встановлюється правило, за яким воно так чи інакше пов'язане з основним зобов'язанням. Відповідно до ч. 2 ст. 548 Цивільного кодексу України, недійсність основного зобов'язання спричиняє недійсність правочину щодо його забезпечення.

Отже, у разі, якщо основне зобов'язання припиняється через його неналежне виконання боржником або з огляду на обставини, основне зобов'язання після його невиконання визнається недійсним, зобов'язання гаранта перед кредитором не припиняються, і гарант повинен буде задовольнити вимоги кредитора.

Однак норма про незалежність зобов'язання гаранта від основного зобов'язання застосовується лише в ситуації, якщо було наявне порушення боржником основного зобов'язання, оскільки саме з цим пов'язана відповідальність гаранта перед кредитором. У тому випадку, коли основне зобов'язання припиняється або визнається недійсним до порушення боржником основного зобов'язання, положення ст. 562 Цивільного кодексу України не застосовуються, оскільки зобов'язання гаранта перед кредитором не виникають.

Причиною для відмови гаранта у задоволенні вимог кредитора можуть бути лише підстави, пов'язані з недотриманням умов самої гарантії.

11. Безвідкличність державної гарантії забезпечення виконання господарських зобов'язань. Згідно з ч. 3 ст. 561 Цивільного кодексу України гарантія не може бути відкликана гарантом, якщо в ній не встановлено інше.

Гарант з моменту набрання державною гарантією чинності, у разі порушення боржником основного зобов'язання, повинен буде сплатити кредиторів суму гарантії. До настання цієї події гарант за загальним правилом не може відмовитися від гарантії. Однак Цивільний кодекс України допускає встановлення в самій гарантії можливості її відкликання за певних умов. Між тим, відкликати гарантію можна до моменту порушення боржником основного зобов'язання.

Зазначені вище ознаки державної гарантії як зобов'язання держави щодо забезпечення виконання господарських зобов'язань дають можливість сформулювати її дефініцію. При цьому необхідно зазначити, що визначення державної гарантії можуть бути поділені на законодавче та наукове.

Чинне законодавство України характеризується наявністю нормативно-правових актів, які визначають термін «державна гарантія». Це, наприклад, наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку відображення операцій, пов'язаних з державним боргом при плануванні та виконанні державного бюджету» від 28 січня 2004 р. [7], відповідно до якого державна гарантія — це зобов'язання України повністю або частково виконати платежі на користь кредитора у разі невиконання позичальниками, іншими ніж Україна, які отримали кредит під державні гарантії, зобов'язань щодо повернення коштів на умовах строковості та платності.

Положення про управління ризиками, пов'язаними з наданням державних гарантій, і розподіл таких ризиків між державою, кредиторами і позичальниками (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2011 р.) визначає державну гарантію як спосіб забезпечення державою у повному обсязі або частково виконання боргових зобов'язань позичальника перед кредитором.

Щодо законодавчого поняття державної гарантії, воно не потребує вміщення в ньому усіх можливих рис цієї правової категорії, має бути лаконічним та відображати її принципові положення.

Отже, законодавчо поняття «державна гарантія» може бути визначено наступним чином. Державна гарантія — зобов'язання Кабінету Міністрів України виконати перед кредитором обов'язок боржника в порядку та на умовах, передбачених законодавством і укладеним договором.

Таке визначення має бути закріплено в Господарському кодексі України. Конкретизація положень щодо встановлення умов, порядку забезпечення виконання господарських зобов'язань повинна знайти відображення у спеціальному Законі України про державні гарантії та підзаконних нормативно-правових актах.

До того ж, у законодавстві України для позначення правових категорій, рівних за змістом поняттю державної гарантії, використовуються такі назви, як гарантійне зобов'язання, гарантії Уряду України, гарантії Кабінету Міністрів України, урядові гарантії.

Незважаючи на те, що зазначені вище терміни за змістом є однаковими, у законодавстві з метою уникнення термінологічних неузгодженостей більш доцільно (для позначення зобов'язання держави виконати у передбаченому випадку перед кредитором гарантовані

зобов'язання суб'єкта господарювання) використовувати один з них — «державна гарантія».

На відміну від законодавчого, наукове визначення державної гарантії має характеризуватися наявністю максимальної кількості характерних ознак, вміщених в ньому, що найповніше розкривають сутність даного терміну.

Так, прикладом наукового визначення поняття «державна гарантія» є наступне: державна гарантія — специфічний засіб забезпечення виконання господарського зобов'язання, за яким держава (гарант) бере на себе обов'язок задоволення вимог кредитора принципала (бенефіціара) шляхом виплати останньому грошової суми у випадках, розмірах і способах, що передбачені письмовим підтвердженням про видачу державної гарантії (гарантійною угодою) [8, с. 10].

Враховуючи наведені раніше ознаки, можна запропонувати таке наукове визначення державної гарантії, як зобов'язання держави щодо забезпечення виконання господарських зобов'язань: державна гарантія — це ризиковане, строкове, забезпечене, оплатне, незалежне, як правило, безвідкличне, надане з метою реалізації стратегічно важливих для національної економіки проєктів виключно в межах, визначених законом про Державний бюджет України, та з дотриманням встановлених форми і процедур зобов'язання гаранта — Кабінету Міністрів України (в особі міністра фінансів України) — виконати перед управленою стороною (кредитором) повністю або частково обов'язок зобов'язаної сторони (боржника).

Перелік зазначених вище ознак державної гарантії забезпечення виконання господарських зобов'язань не вичерпується наведеним, так само, як і запропоновані визначення цього терміну можуть бути використані при проведенні подальших наукових досліджень у цій сфері.

Список використаної літератури

1. Андросов С. Специфические особенности института государственной гарантии как способа обеспечения исполнения кредитно-банковских обязательств / С. Андросов // Підприємництво, господарство і право. — 2006. — № 11. — С. 77–79.
2. Положення про управління ризиками, пов'язаними з наданням державних гарантій, та розподіл таких ризиків між державою, кредиторами і позичальниками: затв. Постановою Кабінету Міністрів України № 131 від 23 лютого 2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Господарський кодекс України № 436-IV від 16 січня 2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

5. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

6. Про Державний бюджет України на 2012 рік : Закон України від 22 грудня 2011 р. № 4282-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

7. Про затвердження Порядку відображення операцій, пов'язаних з державним боргом при

плануванні та виконанні державного бюджету : Наказ Міністерства фінансів України від 28 січня 2004 р. № 42 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

8. Андросов С. М. Забезпечення виконання господарських зобов'язань у сфері банківського кредитування : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.04 [Електронний ресурс] / С. М. Андросов ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. — Донецьк, 2008. — 18 с.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2012 р.